

УДК 343.982

В. В. ТИЩЕНКО, канд. юрид. наук,
доцент кафедри криміналістики ОНЮА

КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПЕРВИСНОЇ ІНФОРМАЦІЇ У СПРАВАХ ПРО КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКІ ЗЛОЧИНИ

Інформація про вчинення корисливо-насильницького злочину, що надійшла слідчому для вирішення питання про порушення кримінальної справи, повинна бути проаналізована для наступного виділення й оцінки вихідної слідчої ситуації, визначення кола і змісту завдань, що впливають з неї, а також розробки програми і засобів їхнього вирішення.

Первісна інформація зі справ про корисливо-насильницькі злочини в цих цілях аналізується за наступними напрямками:

- визначення джерел інформації;
- оцінка інформації щодо її вірогідності і наявності кримінально-релевантних ознак;
- оцінка ознак, що вказують на належність кримінальної події, що розслідується, до злочинів корисливого-насильницького характеру;
- визначення наявності ознак, що вказують на вид чи різновид корисливо-насильницького злочину;
- оцінка доказової цінності інформації, що надійшла;
- виявлення прогалин інформації стосовно обставин, що підлягають доказуванню.

Розглянемо докладніше зміст названих напрямків і відповідні їм варіанти процесуальних і тактичних рішень. При цьому під рішенням будемо розуміти процес і результат вибору мети і способу дії, продуманий намір зробити що-небудь визначеним способом [1].

У криміналістичній літературі об'єкти, що містять у собі криміналістично значиму інформацію, яка використовується з метою доказування і прийняття обґрунтованих процесуальних і тактичних рішень, називають джерелами [2] або носіями інформації [3]. Гадаємо, що між даними поняттями немає принципового розходження, оскільки вони зливаються

в одному об'єкті, з якого може бути добута необхідна інформація, і тому їх іменують одночасно носіями і джерелами [4]. Так, в ст. 26 Закону України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р. поняття джерел інформації визначається через поняття її носіїв і роз'яснюється, що «джерелами інформації є передбачені або встановлені Законом носії інформації, які є матеріальними об'єктами, що зберігають інформацію, а також відомості засобів масової інформації, публічні виступи.

У той же час є певні нюанси, що дозволяють іноді їх розрізняти, акцентуючи увагу на тих чи інших сторонах даного поняття. Так, джерело інформації міститься і зберігається в її носії як у формі, що містить в собі її зміст, і до певного моменту може залишатися латентним, з якої-небудь причини недоступним чи такими, що не були виявленими. Зусилля слідчого спрямовані на розшук і розшифровку носіїв (потенційних джерел) інформації, одержання відомостей, що містяться в них, після чого носії інформації стають її джерелами. У такому аспекті іноді доцільно розрізняти названі поняття.

Порушення кримінальної справи можливо лише при наявності приводів, зазначених у переліку правових джерел у ст. 94 КТІК.

Вивчення кримінальних справ про корисливо-насильницькі злочини показує, що отримана на момент порушення кримінальної справи інформація найчастіше виходить від громадян (71%). При цьому велика частина таких повідомлень і заяв надходить безпосередньо від потерпілих (68%), від рідних і близьких (19%), від посадових осіб (8%), від сторонніх громадян — свідків-очевидців або осіб, які одержали яким-небудь чином інформацію про злочин (5%).

Найбільш докладні відомості про обставини злочину слідчий одержує від потерпілого: про події і дії, що передували нападу чи вимаганню, місце, час, способи і знаряддя злочину, характер насильства, дії учасників злочину, свою поведінку на місці злочину, кількість злочинців і ознаки їхньої зовнішності, викрадене майно та ін.

Однак, такі відомості на момент порушення кримінальної справи в зазначеному обсязі не завжди можна одержати від потерпілого у зв'язку з його важким фізичним станом, психічною травмою, як наслідками нападу і заподіянням тілесних ушкоджень, або у зв'язку з об'єктивними і суб'єктивними факторами, що утруднили сприйняття в момент нападу. Через названі причини потерпілий іноді дає неповну, неточну, перекручену, недостовірну інформацію.

У залежності від конкретних обставин свідок-очевидець також може дати більш-менш докладну, іноді більш точну, ніж потерпілий, інформацію про подію злочину, його учасників тощо.

У зв'язку з недостатністю, невизначеністю отриманої інформації від потерпілого і деяких свідків важливим завданням є виявлення нових, додаткових джерел інформації — свідків-очевидців, котрі мали якимсь відношення до події злочину, до його учасників, потерпілого, або були сторонніми особами, які випадково опинилися в місці вчинення злочину.

Потерпілий є активним джерелом вербальної інформації про обставини злочину і його учасників, а його тіло у випадках заподіяння тілесних ушкоджень — джерелом матеріальної слідової інформації. Особа, яка позбавлена життя, виступає як пасивне джерело слідової інформації про спосіб, знаряддя і мотиви злочину, ознаки і властивості винних осіб.

Потрібно відзначити, що приводи до порушення кримінальної справи вказують не тільки на джерело інформації про злочин, але і на певні особливості слідчої ситуації: злочинець затриманий на місці злочину, з'явився з повинною, інформація отримана слідчим у ході розслідування справи про інший злочин тощо. Так, якщо потерпілий з тілесними ушкодженнями доставлений у лікарню, то черговий лікар чи інша посадова особа медичної установи повинна направити про цей факт повідомлення в територіальний чи лінійний орган МВС України, до чого їх зобов'язує Наказ МВС і Мінздраву України № 307/105 від 10. 05. 93 р. Зазначене вказує на те, що привід до порушення кримінальної справи містить в собі джерела вихідної інформації, що суттєво впливає на зміст відповідної слідчої ситуації.

Заява про корисливо-насильницький злочин може надійти від посадової особи підприємства, установи, організації у випадку нападу, вчиненому на матеріально відповідальних осіб даного підприємства, або у випадку пред'явлення незаконних вимог про передачу майна — вимагання, що адресоване посадовій особі.

Повідомлення про розглянуті злочини надходять до слідчого і від працівників міліції, службовців позавідомчої охорони у формі рапортів, посадових осіб і громадян у вигляді заяв про затримку злочинців на місці злочину. Нерідко такі заяви підписують й інші особи, які брали участь у затримці підозрюваної особи і у рапорті називаються свідками, що відразу ж розширює доказову базу.

Вид і характер джерела інформації багато в чому обумовлюють ступінь достовірності відомостей, що містяться в ньому, і наявність у них ознак, що вказують на протиправність і суспільну небезпеку кримінально-релевантної події.

Інформацію, що надійшла, потрібно оцінити не тільки для виявлення у ній даних, що вказують на наявність у конкретній події ознак злочину, але і відомостей, що дозволяють зробити висновок про здійснення саме корисливо-насильницького злочину.

Потрібно мати на увазі, що в джерелі вихідної інформації можуть і не міститися фактичні дані, які підтверджують відомості про злочин. Так, у заявах і повідомленнях громадян, посадових осіб у справах про корисливо-насильницькі злочини здебільшого лише коротко викладаються обставини вчиненого злочину і міститься прохання про притягнення винних осіб до відповідальності.

У зв'язку з цим виникають дві проблеми: визначення ступеня достовірності отриманої інформації про злочин і достатність даних, що вказують на наявність ознак злочину.

Інформація, отримана з первинних джерел, повинна бути проаналізована з погляду наявності в ній ознак злочину (насамперед, суспільної небезпеки і протиправності), передбачених чинним кримінальним законом, а також винності визначеної особи, відомої чи невідомої заявнику.

Як відзначає О. П. Рижаків, важливим завданням попередньої перевірки є «з'ясування наявності передумов для ухвалення рішення про порушення кримінальної справи» [5].

Недостатність знань, чим характеризується вихідна інформація про подію, може бути компенсована проведенням системи перевірочних дій для одержання необхідних даних і введення їх у досудовий кримінальний процес для остаточного вирішення питання про порушення кримінальної справи [6].

Після одержання первинної інформації про розслідування корисливо-насильницьких злочинів нерідко доводиться проводити перевірочні дії у формі одержання пояснень від громадян і службових осіб, витребування необхідних документів, проведення оперативно-розшукових дій, що залежить від слідчої ситуації, що виникла до моменту порушення кримінальної справи. Звичайно, така додаткова перевірка повинна займати якнайменше часу: по справах про напади й убивства з користі — не більше двох-трьох діб; про вимагання — до десяти днів, установлених законом, і не підмінювати собою розслідування.

Первинна інформація містить у собі відомості різного доказового значення. На стадії порушення кримінальної справи можна лише приблизно оцінювати доказове значення отриманої інформації, оскільки вона ще не перевірена, а тому не має поки що статусу доказу. Однак аналіз такої інформації обов'язково потрібно робити, тому що він обумовлює прийняття рішення про порушення кримінальної справи, а потім — про процесуальні засоби перевірки і фіксації отриманих даних.

Поняття джерел інформації необхідно зіставити з поняттям джерел доказів. Перше поняття більш широке і може включати будь-які носії інформації, з яких остання може бути отримана і використана для з'ясування яких-небудь обставин розслідуваної події. Джерело доказів — це та частина джерел інформації, що виступає у визначеній процесуальній формі і дозволяє ввести встановлені фактичні дані в кримінальне судочинство як докази [7].

Таке розуміння і розмежування джерел інформації і джерел доказів необхідно брати до уваги, здійснюючи пізнання істини у формі процесуального доказування.

Аналіз змісту первинної інформації проводиться відповідно до обставин розслідуваного злочину, що підлягають встановленню з урахуванням елементів криміналістичної характеристики відповідної категорії злочинів.

У справах про корисливо-насильницькі злочини первинну інформацію рекомендується проаналізувати за таким комплексом питань: що відомо, відомо частково чи зовсім невідомо з окремих обставин розслідуваної

події, а також з яких джерел таку інформацію отримано. Такий аналіз сприятиме оцінці слідчій ситуації, що склалася, з'ясуванню і постановці відповідних тактичних завдань, а також вірному визначенню засобів їх вирішення.

Л і т е р а т у р а

1. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка.—М., 1996.— С. 668; Философский энциклопедический словарь.—М., 1989. — С. 558.
2. Зеленецкий В.С. Возбуждение уголовного дела. — Харьков: КримАрт, 1998.— С. 46—70; Салтевский М. В., Лукашевич В. Г. Проблемы классификации источников информации и следственных действий в криминалистической тактике // Криминалистика и судебная экспертиза. — К., 1984. — Вып. 29. — С. 29.
3. Криминалистика / Под ред. В. А. Образцова. — М.: Юристъ, 1999.— С. 87—93.
4. Криминалистика / Под ред. Н. П. Яблокова. — М.: Изд-во БЕК, 1995. — С. 34—43.
5. Рыжаков А. П. Возбуждение и отказ в возбуждении уголовного дела. — М.: Юрид. фирма «КОНТРАКТ», «ИНФРА-М», 2001,— С. 2.
6. Зеленецкий В. С. Указ. соч. — С. 78.
7. Белкин Р. С. Собираание, исследование и оценка доказательств. — М.: Наука, 1966. — С. 15—19; Карнеева Л. М., Кертэс И. Источники доказательств по советскому и венгерскому законодательству. — М.: Юрид. лит., 1985. — С. 8—10.